

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019). Спеціальність – 281. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 5.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.5.3>

УДК 32.019.51:37

Н. С. Сидоренко,

д. ю. н, професор, професор кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління,

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4622-2779>

СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ: ПУБЛІЧНОУПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

N. Sydorenko,

Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines and Public Administration, Dnipro State University of Internal Affairs

STRUCTURAL TRANSFORMATIONS OF NATIONAL-PATRIOTIC CONSCIOUSNESS: PUBLIC ADMINISTRATION ASPECT

У статті досліджено структурні трансформації національно-патріотичної свідомості крізь призму публічного управління.

Показано, що домодерний світ з різноманітними політичними структурами (імперії, міста-держави, теократії та ін.), легітимізованими династичними або релігійними принципами, з вираженою мовною чи

культурною строкатістю, поділений територіальними межами, що має сталу соціально-класову систему, змінюється світом національних держав.

Обґрунтовано, що модель нації, згідно з сучасними теоріями, постає на основі західноєвропейських моделей розвитку, як непередбачуваний побічний ефект взаємодії державних стратегій, розвитку торгівлі та неминучого мовного різноманіття з часів пізнього Середньовіччя або раннього Нового часу. Розглянуто сучасні інтерпретації моделей нації.

Визначено, що для публічного управління важливо розуміти, що на практиці моделі нації не існують у «чистому» вигляді. Україна сьогодні інтегрує елементи громадянської моделі з етнокультурною спадщиною, орієнтуючись на політичну єдність та цінності демократії, водночас зберігаючи глибоку повагу до культурної та історичної ідентичності.

Показано, що стрижнем будь-якої національної культури є національно-патріотична самосвідомість; вона є ключовим чинником формування національної ідентичності, що виражає етнос або національну свідомість своєї нації. Виділено компоненти національно-патріотичної свідомості: когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційно-вольовий, оціночний, поведінковий.

Обґрунтовано, що національно-патріотична свідомість є тим ресурсом, який може виробляти механізми підтримки адаптаційних функцій національної та громадянської ідентичності, особливо в умовах сучасних безпекових викликів.

Визначено, що у сучасних умовах глобальних викликів, гібридної агресії та внутрішніх суспільних трансформацій національно-патріотична свідомість виступає критично важливим чинником консолідації українського суспільства, збереження державності та зміцнення демократичних інституцій. Її формування неможливе без цілеспрямованої, науково обґрунтованої та системної державної політики.

The article examines the structural transformations of national-patriotic consciousness through the prism of public administration.

It is shown that the pre-modern world with various political structures (empires, city-states, theocracies, etc.), legitimized by dynastic or religious principles, with pronounced linguistic or cultural diversity, divided by territorial boundaries, with a stable social and class system, is being replaced by the world of nation-states.

It is substantiated that the model of the nation, according to modern theories, arises on the basis of Western European models of development, as an unforeseen side effect of the interaction of state strategies, the development of trade and inevitable linguistic diversity since the late Middle Ages or early Modern times. Modern interpretations of nation models are considered.

It is determined that for public administration it is important to understand that in practice, nation models do not exist in a “pure” form. Today, Ukraine integrates elements of the civic model with the ethnocultural heritage, focusing on political unity and the values of democracy, while maintaining deep respect for cultural and historical identity.

It is shown that the core of any national culture is national-patriotic self-consciousness; it is a key factor in the formation of national identity, expressing the ethnos or national consciousness of its nation. The components of national-patriotic consciousness are identified: cognitive, emotional-value, motivational-volitional, evaluative, behavioral.

It is substantiated that national-patriotic consciousness is the resource that can produce mechanisms to support the adaptive functions of national and civic identity, especially in the context of modern security challenges.

It is determined that in the current conditions of global challenges, hybrid aggression and internal social transformations, national-patriotic consciousness is a critically important factor in the consolidation of Ukrainian society, the preservation of statehood and the strengthening of democratic institutions. Its

formation is impossible without a purposeful, scientifically based and systematic state policy.

Ключові слова: *публічне управління, національно-патріотична свідомість, держава, патріотизм, нація, державна політика, національна ідентичність.*

Keywords: *public administration, national-patriotic consciousness, state, patriotism, nation, state policy, national identity.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах державотворення України, зміцнення її незалежності та захисту національної ідентичності особливої ваги набуває проблема осмислення та наукового вивчення структури національно-патріотичної свідомості. Це поняття є складним і багатовимірним, включаючи когнітивні, емоційно-ціннісні та поведінкові компоненти, які в сукупності формують ставлення особистості до своєї держави, народу, культури та історії.

Актуальність дослідження структури національно-патріотичної свідомості зумовлена необхідністю глибшого розуміння того, як формуються й функціонують окремі її елементи, як вони взаємодіють і впливають на громадянську активність, мотивацію до захисту державних інтересів, національну самоідентифікацію. В умовах гібридної війни, суспільних трансформацій та інформаційного тиску особливо важливо виявити сильні й уразливі сторони у структурі патріотичної свідомості українців, аби забезпечити ефективні підходи до її формування в системі освіти, культури та громадянського суспільства.

Наукове осмислення структури національно-патріотичної свідомості дозволяє не лише уточнити термінологічний апарат, а й розробити практичні моделі її розвитку в різних вікових, соціальних і професійних групах

населення. Це відкриває перспективи для цілеспрямованої патріотичної політики держави та забезпечення сталого національного єднання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи державної політики формування національнопатріотичної свідомості молоді висвітлені у наукових працях С. Бизова [1], Т. Гавлітіної [2], О. Діденка [3], С. Шевченка [4], С. Широкова [5] та ін. Так, на думку О. Г. Діденка, «останні події в українському суспільстві закладають розуміння патріотизму як найважливішого соціально-культурного, духовно-мобілізаційного ресурсу, використання якого може істотним чином стимулювати підвищення соціальної, виробничої, творчої активності населення. Усе це створює сприятливі умови для розвитку національно-патріотичного виховання як пріоритетної сфери соціального життя країни, підвищення його статусу та розвитку потенціалу, досягнення якісно нових результатів у духовно-моральному, патріотичному, трудовому, художньо-естетичному, екологічному вихованні підростаючого покоління» [3].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити структурні трансформації національно-патріотичної свідомості крізь призму публічного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. З перспективи модернізму, нація є наслідком модернізації або раціоналізації, що формується у процесі становлення бюрократичних держав, індустріальної економіки та секуляризованого світогляду щодо індивідуальної автономії. Домодерний світ з різноманітними політичними структурами (імперії, міста-держави, теократії та ін.), легітимізованими династичними або релігійними принципами, з вираженою мовною чи культурною строкатістю, поділений територіальними межами, що має сталу соціально-класову систему, змінюється світом національних держав. Ці підходи акцентуються на чотирьох ключових аспектах цих спільнот: нації – це політичні утворення, пройняті ідеями народного суверенітету (Геллнер, Брюле, Андерсон, Гобсбаум); головною ознакою нації є консолідовані території, межі яких

контролюються центральним урядом (Геллнер, Гобсбаум); нації – це культурно однорідні утворення; їх національна свідомість, як правило, базується на єдиній мові та друкованій культурі, що забезпечує необхідний фундамент для розвитку мобільного, розгалуженого та соціально диференційованого індустріального суспільства (Геллнер, Андерсон, Калхун); нації є результатом лінійного процесу, за допомогою якого регіони та соціальні шари були міцно об'єднані в консолідовані суспільства через державні та ринкові сили впродовж усього XIX століття (Геллнер, Гобсбаум).

Відтак, модель нації, згідно з сучасними теоріями, постає на основі західноєвропейських моделей розвитку, як непередбачуваний побічний ефект взаємодії державних стратегій, розвитку торгівлі та неминучого мовного різноманіття з часів пізнього Середньовіччя або раннього Нового часу. Цей процес еволюціонує з «династичного кокона» у наслідок американської та французької політичних революцій, а також британської промислової революції, що стали ідеологічною основою сучасних політичних утворень. В той час, як Геллнер вважає, що поширення націй відбулося як загальний результат процесів загальної модернізації, інші автори дотримуються думки, що націєтворення було результатом вимушених західноєвропейських стратегій, які впливали з імперіалістичних завоювань або їх загрози.

Такі підходи нерозривно пов'язані з підходами глобалізації, які розглядають націю як перехідну формацію між традиційною локальністю та планетарною взаємозалежністю. З цих позицій науковці відкидають характеристику етнічності як приналежності до «простіших», «дополітичних» суспільств або як маргінальних груп, приречених на асиміляцію в існуючі структури. Вони визнають об'єктивне існування тенденцій до відродження сучасних етнічних спільнот, але ці тенденції визначаються як тимчасові ірраціональні відповіді на деструктивні соціальні зміни, що не мають перспектив на майбутнє. Розглянемо сучасні інтерпретації моделі нації (таблиця).

Таблиця 1 Сучасні інтерпретації моделі нації

Назва моделі	Сутність	Країни реалізації
Етнокультурна	Нація розглядається як спільність людей, об'єднаних спільним походженням, мовою, культурою, традиціями та історичною пам'яттю	Україна, Польща, Угорщина
Громадянська	Нація – це політична спільнота громадян, які визнають спільні права, закони і лояльність до держави незалежно від етнічного походження.	Франція, США
Конструктивістська	Нація – це результат історичного процесу, політичних рішень і медійного впливу, а не «природна» одиниця.	Універсальна (залежить від інституцій)
Інструменталістська	Нація – це інструмент для досягнення політичних або економічних цілей еліт.	Авторитарні країни
Мультикультурна модель	Нація визнає й цінує внутрішню культурну різноманітність як частину своєї ідентичності.	Канада, Швейцарія

Центральною проблемою етнічності є питання походження, відновлення культурно-історичної пам'яті та «відповідного минулого», через яке можна вирішити проблеми сьогодення. Метою етнічних рухів часто є зміцнення домодерних інститутів і цінностей, зокрема релігійних, тоді як частиною проекту таких об'єднань є звернення до національних рухів і кризових ситуацій. Хоча модерністські теорії визнають регіональні та інші форми різноманітності, їхня зосередженість на культурній гомогенізації призводить до ігнорування того факту, що багато націй піддаються внутрішньому дисидентству через глибокі культурні відмінності, які породжують протилежні символічні та політичні проекти. Ці розбіжності часто переростають у повторювані конфлікти, які можуть зруйнувати культурну спадщину, мови та соціальні структури сучасних націй. За словами Деніела Белла, «сьогодні етнічна приналежність є засобом для знедолених груп вимагати прав і привілеїв, в яких їм відмовили існуючі владні структури» [6, с. 174].

Для публічного управління важливо розуміти, що на практиці моделі нації не існують у «чистому» вигляді. Україна сьогодні інтегрує елементи громадянської моделі з етнокультурною спадщиною, орієнтуючись на

політичну єдність та цінності демократії, водночас зберігаючи глибоку повагу до культурної та історичної ідентичності.

В умовах розвитку глобалізаційних процесів все гостріше постає проблема збереження національних культур, при цьому сама логіка розгортання глобалізації, на думку більшості її дослідників, все більше призводить до їх нівелювання, втрати їх специфіки. Як зазначає Д. Томлісон: «Глобалізація, як свідчить історія, прокотилася як повінь через різноманітні культури світу, знищуючи стабільні локальності, витісняючи народи, приносячи ринкову, «фірмову» гомогенізацію культурного досвіду, тим самим стираючи відмінності між визначеними місцевістю культурами, які становили нашу ідентичність» [7, с. 269] Це, природно, призводить до процесів, спрямованих на опір, зумовлені прагненням зберегти культурну ідентичність, тоді як способи вираження цього опору можуть набувати різних форм.

Стрижнем будь-якої національної культури є національно-патріотична самосвідомість; вона є ключовим чинником формування національної ідентичності, що виражає етнос або національну свідомість своєї нації.

Науковці виділяють у структурі національно-патріотичної свідомості наступні компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційно-вольовий, оціночний, поведінковий.

Когнітивний компонент (інтелектуальний) включає: знання про історію України, державні символи, Конституцію, національних героїв, культуру та традиції, забезпечує інтелектуальне підґрунтя для формування патріотичних переконань.

Емоційно-ціннісний компонент включає: любов до Батьківщини, гордість за національну спадщину, співпереживання за долю народу, тривогу за майбутнє держави, формує емоційну прив'язаність до нації й мотивацію до активної участі в її житті.

Мотиваційно-вольовий компонент включає: внутрішню готовність захищати країну, бути відповідальним громадянином, сприяти її розвитку,

стимулює до активних дій, волонтерства, участі в громадському житті, службі в армії тощо.

Оціночний компонент включає: критичне осмислення національного досвіду, оцінку дій держави, прийняття (або неприйняття) суспільних процесів, дозволяє сформуванню свідому, а не сліпу, патріотичну позицію.

Поведінковий компонент включає: реальні вчинки – дотримання законів, участь у виборах, підтримка армії, волонтерську діяльність, промоцію української мови та культури, демонструє рівень втілення патріотичної свідомості у щоденному житті.

У нових реаліях національна ідентичність зазнає різноманітних трансформацій, які є відповіддю на виклики, сформовані глобалізаторськими процесами. Саме національна свідомість є тим ресурсом, який може виробляти механізми підтримки адаптаційних функцій національної ідентичності.

Всі ці явища визначають тенденцію підвищеного інтересу національної громадськості до свого коріння і традицій, прагнення до відродження свого культурного та історичного минулого. Цей фокус на витоках свого етносу є невід'ємним елементом національної самосвідомості, її життєздатності в полікультурному світі. Цей факт багато в чому спростовує багато постулатів постмодерністської теорії, згідно з якими такий інтерес втрачає свої підстави і стає принципово неможливим на сучасному етапі розвитку капіталізму. Життєздатність національної культури в сучасному суспільстві дійсно стає все більш вразливою, під впливом цілого комплексу факторів, таких як гомогенізація культур, детрадиціоналізація, в якій найважливіша роль належить масовій культурі, а також споживацтво, що стало неодмінною характеристикою сучасного культурного розвитку. У цих умовах національна культура змушена мобілізувати всі ті ресурси, які спрямовані на підтримання національно-культурної ідентичності, з метою збереження свого етносу як сутнісної соціокультурної спільноти, тобто ресурсів, що сприяють етномобілізації. «Багато суспільств, особливо корінних народів,

розглядають культуру як свою найбагатшу спадщину, без якої вони не мають коріння, історії чи душі. Його вартість відрізняється від грошової. Кодифікувати його – значить зруйнувати», – стверджує М. Барлоу [8].

Особливістю сучасної соціокультурної ситуації у світі є «антропологічний поворот» у гуманітарних науках, який надав нового виміру питанням національної ідентичності та національно-патріотичної свідомості. Як частина досліджуваного матеріалу вона логічно підводить до проблеми трансформації суб'єктивності в полікультурному світі. У сучасних умовах предмет національної культури немислимий без звернення до культурної пам'яті народу, національного коріння, історичних образів, міфологічних сюжетних ліній, усїєї багатой духовної спадщини національної спільноти. Таким чином формується національний наратив для національно-патріотичної свідомості, який є символічним вираженням національної та культурної ідентичності суб'єкта, необхідної для збереження етнічних кордонів. У той же час системні зміни, що відбуваються у всіх суспільствах, призводять до того, що суб'єктивності стикаються з множинними протиріччями, глибоко проникаючими в усі сфери сучасного глобалізованого світу. Тому структура суб'єктивності в полікультурному суспільстві пронизана невідповідністю між локальним і глобальним. Це проявляється у нівелюванні етнічної специфіки, виникненні напруги між стабільністю та варіативністю, поглибленні міжкультурних конфліктів, маргіналізації цілих етносів, втраті зв'язку з минулим, зміні смислів, об'єднанні «інакшості» суб'єкта. На рівні аналізу національно-патріотичної свідомості ці невідповідності проявляються в унікальній інтеграції постмодерністських тенденцій з архаїзацією суспільної свідомості в цілому, що знайшло відображення в міфологічному ренесансі, визнаному більшістю соціальних теоретиків і зумовленому цілим комплексом етнічних, політичних, екзистенційних і антропологічних детермінант. Не випадково філософи вказують на те, що певні типи міфів невіддільні від етнічної ідентичності як такої.

Національно-патріотичну свідомість можна розглядати як у горизонтальному, так і у вертикальному аспектах. Горизонтальний аспект національно-патріотичної свідомості можна представити таким чином. Найважливішою її складовою є національна самосвідомість, в якій пріоритет ставиться на визнання нацією себе, своїх інтересів і цілей, що дозволяє порівнювати себе з іншими спільнотами, у той же час розвиваючи пізнавальну установку на сукупність умов свого буття. Володіючи пізнавальним, емоційно-ціннісним і регулятивним аспектами, національна самосвідомість виступає як складна структурно-функціональна система, в якій взаємодіють численні елементи, такі як концептуалізація типових рис спільноти – автостереотипи, уявлення про спільне історичне минуле народу (соціальна пам'ять); усвідомлення важливості національної території як найважливішого чинника існування народу, цілісності його внутрішньої і зовнішньої комунікації [9].

Однак не менш важливо враховувати ще один аспект вивчення національно-патріотичної свідомості, який полягає в її вертикальному аспекті. Це дозволяє виявити філогенетичні тенденції в межах цього явища, щоб простежити глибинні основи національного, взятого в його історичних, психологічних, культурологічних відносинах. У наш час дедалі більше людей епохи «пізнього модерну», «рідкого модерну» дивляться назад «не лише на міфічні моменти в історії нації, але й на новіші моменти так званого золотого віку не так давно» [9].

Саме ці складові, перш за все, дозволяють проєктувати, реконструювати та підтримувати національну та громадянську ідентичність. Аналізуючи складність сучасної культурної ситуації, Т. Іглтон писав: «У культурному плані, однак, приналежність до однієї нації, а не до іншої, настільки життєво важлива, що люди досить часто готові вбити або померти з цього питання. Якщо політика – це те, що об'єднує, то культура – це те, що відрізняє» [10, с. 90].

Висновок. У сучасних умовах глобальних викликів, гібридної агресії та внутрішніх суспільних трансформацій національно-патріотична свідомість виступає критично важливим чинником консолідації українського суспільства, збереження державності та зміцнення демократичних інституцій. Її формування неможливе без цілеспрямованої, науково обґрунтованої та системної державної політики.

Ефективне управління розвитком національно-патріотичної свідомості є важливою складовою національної безпеки, освітньої та гуманітарної політики. Воно потребує міжгалузевої координації, використання інструментів громадянської освіти, культурної дипломатії та інформаційного захисту. Лише через поєднання зусиль держави, інститутів громадянського суспільства та освітніх структур можливо забезпечити стійке зростання патріотичної самосвідомості громадян.

Таким чином, розвиток національно-патріотичної свідомості не є лише морально-етичним завданням – це стратегічний пріоритет публічного управління, який безпосередньо впливає на майбутнє України.

Література

1. Бизов С.С. Закордонний досвід реалізації державної політики формування національно-патріотичної свідомості та демократичних цінностей молоді. *Наукові перспективи*. 2023. № 1 (31). С. 25–33.

2. Гавлітіна Т. М. Факторно-критеріальна модель національно-патріотичної вихованості особистості учня. *Електронне наукове фахове видання «Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка»*. 2020. 10(19). DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-10\(19\)-09](https://doi.org/10.33296/2707-0255-10(19)-09)

3. Діденко О. Г. Критерії ефективності державної політики національно-патріотичного виховання молоді. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. Д. : ДРІДУ НАДУ. 2014. Вип. 1.

4. Шевченко С.О.; Гужва М.Ю. Теоретико-методологічні засади державної політики формування національно-патріотичної свідомості та демократичних цінностей молоді. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4. С. 277-288. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/4022> (дата звернення 25.04.2025).

5. Широков С.Б. Розвиток публічного управління у сфері національно-патріотичного виховання: Дисертація на здобуття доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». 2021. URL: <http://www.dridu.dp.ua/nauka/df/df%2008.866.009.htm> (дата звернення 24.04.2025).

6. Trimble Josef E. and Dickson Ryan. *Ethnic Identity*. 2017. URL: http://pandora.cii.wvu.edu/trimble/research_themes/ethnicity_identity.htm (дата звернення 24.04.2025).

7. Tomlinson J. *Globalization and Cultural Identity*. 2023. URL: <https://surl.lu/fgqcuv> (дата звернення 24.04.2025).

8. Barlow M. The Global Monoculture, *Earth Island Journal*. 2001. p. 2-3. URL: <http://www.globalization101.org> (дата звернення 24.04.2025).

9. Karner, Christian. *From Collective Myth to Counterpublics: Negotiating National Identity in an Age of Global Flows*. 2013. URL: <https://www.opendemocracy.net/ourkingdom/christian-karner/from-collective-myth-to-counterpublics-negotiating-national-identity-in> (дата звернення 24.04.2025).

10. Eagleton, T. *The Idea of Culture*. Oxford: Blackwell. 2000. 158 p.

References

1. Byzov, S.S. (2023), “Foreign experience in implementing state policy of forming national-patriotic consciousness and democratic values of youth”, *Naukovi perspektyvy*, vol. 1(31), pp. 25–33.

2. Havlitina, T.M. (2020), “Factor-criteria model of national-patriotic upbringing of the student’s personality”, *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka*.

Seriia "Pedahohika", vol. 10(19). [https://doi.org/10.33296/2707-0255-10\(19\)-09](https://doi.org/10.33296/2707-0255-10(19)-09).

3. Didenko, O.H. (2014), "Criteria for the effectiveness of the state policy of national-patriotic education of youth", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia: zb. nauk. pr.*, vol. 1, pp. 45–56.

4. Shevchenko, S.O. and Huzhva, M.Iu. (2019), "Theoretical and methodological principles of state policy for the formation of national-patriotic consciousness and democratic values of youth", *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, vol. 4, pp. 277–288, available at: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/4022> (Accessed 25 Apr 2025).

5. Shyrovkov, S.B. (2021), "Development of public administration in the field of national-patriotic education", Doctor Thesis, Public Administration, available at: <http://www.dridu.dp.ua/nauka/df/df%2008.866.009.htm> (Accessed 25 Apr 2025).

6. Trimble, J.E. and Dickson, R. (2017), "Ethnic Identity", available at: http://pandora.cii.wvu.edu/trimble/research_themes/ethnicity_identity.htm (Accessed 25 Apr 2025).

7. Tomlinson, J. (2003), "Globalization and Cultural Identity", available at: <https://surl.lu/fgqcuv> (Accessed 25 Apr 2025).

8. Earth Island Journal (2001), "The Global Monoculture", *Culture and Globalization*, pp. 2–3, available at: <http://www.globalization101.org> (Accessed 25 Apr 2025).

9. Karner, C. (2013), "From Collective Myth to Counterpublics: Negotiating National Identity in an Age of Global Flows", available at: <https://www.opendemocracy.net/ourkingdom/christian-karner/from-collective-myth-to-counterpublics-negotiating-national-identity-in> (Accessed 25 Apr 2025).

10. Eagleton, T. (2000), *The Idea of Culture*, Blackwell, Oxford, UK.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2025 р.